

Karl Popper ile Marksizm, Özgürlük ve Tarihsicilik Üzerine...

Giancarlo Bosetti*

Pasifizizm, Savaş, Komünizm

Bence bu söyleşye en önemli noktayla başlamalısınız: Marksizm'e yönelik en ayrıntılı eleştirilerinizi aynı zamanda en önemli kitabınız olan "Açık Toplum ve Düşmanlar"nda dile getirdiniz. Bu eleştirilerinizin özünü nasıl ve ne zaman kavradığınızı, Plato'dan Hegel ve Marx'a kadar tüm "sakhte peygamberler"e yönelik olan ve 1945'de yayınladığımız kitapta sistematik olarak geliştirdiğiniz saldırıyı başlatmanın gerekliliğine nasıl ve ne zaman inandığınızı lütfe açıklar mısınız?

Aslında bu soru beni çok eskilere, henüz 17 yaşına bile basmadığım Temmuz 1919'a götürdü. *Açık Toplum*'da belirttiğim görüşlerimi tartışacak duruma gelişim tabii ki çok çabuk olmadı, ama Marksizm'e yönelik görüşlerimi eleştirel bir gözle yeniden gözden geçirmem gerektiğine ilk kez onyedinci yaşgünümünden önce, yani Temmuz 1919'da karar verdim. Kısa bir süre sonra, Şubat 1920'de, tüm yaşamım boyunca geliştirmeye özen gösterdiğim konumuma ulaştığımı söyleye

bilirim. Yani bunun başlangıcı çok eskiye dayanıyor. Üstelik bugün artık bunları çok az kişinin anımsadığını da söylemem gerek. Birinci Dünya Savaşı'nın üstünden çok az bir zaman geçmişti.

Savaşı karşı tutumumuz nasıldı?

Çocukken, yani Birinci Dünya Savaşı'ndan önce savaşa karşıydım. Ailem de barışseverdi. Babamın kütüphanesinde savaş karşıtı kitaplar bulunurdu ve babam Avusturya militarizmine şiddetle karşı çıkardı. Savaş başladığı zaman etrafımdaki insanların çoğunun -aile dostlarımız, tanıdıklarımız- 180 derecelik bir dönüş yaparak, bir anda savaş yandaşı olduklarını görmek beni dehşete düşürmüştü. 1914 Temmuz'unun sonlarında tatildegdik ve babam bana Viyana'dan bir mektup göndermişti. Mektubunda bizi ziyarete gele-meyeceğini, çünkü maalesef-kullandığı sözcük buydu, "maalesef"- savaş çıkacağını yazıyordu. Mektup, doğum günümünden bir gün önce yazılmıştı ve -anımsadığım kadarıyla- savaş tam benim doğum günümde başlamıştı. Bir süre sonra Viyana'ya döndüm ama okuldaki herkes artık savaştan yanaydı.

* Gazeteci-Yazar.

Bu havadan çok mu etkilenmişsiniz?

Tam olarak bağışıklık kazanmıştım diyemem. Biraz etkilenmiştim, ama kısa sürede barış olması umudunu taşıyacak kadar. Tabii bu, İttifak Devletleri'nin zafer kazanmasıyla ulaşılabilecek bir barıştı. Aynı zamanda, çoğu kişinin düşündüğü gibi, gerçek bir zaferle filan ilgilenmiyordum.

O sıralar savaş hakkında neler düşündüğünüzü tam olarak anımsıyor musunuz?

Bütün bunları gayet iyi biliyorum, çünkü bugün bile bazı mısralarımı anımsadığım bir şiir yazmıştım. Şiirin adı "Savaş Kutlaması"ydı ve tüm düşmanlarımızın evlerine gittiğinden ve artık barışa ulaştığımızdan söz ediyordum. O şiirin hiçbir yerinde barışın bir zafer olduğu ya da buna benzer bir şey bulunmuyordu. Ama şiiri Ekim 1914'de veya o sıralarda yazdığımı ve yeni yılın başlarında, düşmanlarımızın evlerine yenilgiyle döndüklerini -ki şiirin ana teması buydu- düşünecek kadar zafer yanlısı olduğumu düşündüğüm için kendimden utanmıştım da biliyorum. Bu yüzden, İttifak Devletleri'nin düşmanlarını yenme fikrinin gerçek anlamda karşıtı olduğumu söyleyebilirim.

Daha şiddetli bir şekilde savaş karşıtı olmanıza sebep olan şey neydi?

1915 veya 1916'da babamla, neler olabileceği hakkında uzun uzun konuşurduk. Asıl önemli olan şey şuydu; o sıralar henüz çocuktum ve savaşı doğruların kazanacağından adım gibi emindim. Toyluk işte. Her neyse, 1915'in başlarında, yani Belçika'nın işgalinden sonra, Almanya'nın bazı anlaşmalara aykırı davrandığını öğrendim ve bunun üzerine hem yanlış tarafta olduğumuza hem de bu yüzden savaşı kaybetmemiz gerektiğine inanmaya başladım.

Biraz daha ileri gidersek, Ekim Devrimi'nden ilk kez ne zaman haberiniz olduğunu anımsıyor musunuz?

Rusya ile İttifak Devletleri arasında Brest-Litovsk'da yapılan ve şu ünlü anlaşmayla sonuçlanan görüşmeler sırasındaydı. 15 yaşından biraz büyüttüm ve oradaki Rusların yaptıkları konuşmalardan çok etkilenmiştim. Tabii ki en önemli konuşmacı Trotsky'ydi ve ne kadar gariptir ki, çeşitli konuşmaların ana hatları Avusturya'da (hatta emin değilim ama, belki Almanya'da da) basılmıştı. Beni komünistlere çeken ilk olay bu oldu. Ayrıca, 1905 Devrimi sırasında bir öğrenci lideri olan, Rusya doğumlu bir arkadaşım da vardı ve beni uyararak, komünistlerin, parti anlayışlarına uygun olması koşuluyla herşeyi gözlerini kırpmadan yapabilecek insanlar olduklarını söylemişti. Ama, doğrusunu söylemek gerekirse, bu uyarıyı, Brest-Litovsk'da yapılan konuşmalar yüzünden biraz kuşkuyla karşıladım.

Yani, sizi Komünizme çeken şey, Rusların barıştan söz edip, askeri bir zafer fikrine kesinlikle karşı olduklarını dile getirdikleri konuşmalar mı oldu?

O sırada, o günden beri ilgimi hep çekmiş olan asıl sorunla yüz yüze gelmiştim zaten: Komünizme evet mi, hayır mı?

Ve komünist oldunuz?

Barıştan kısa bir süre sonra, 1919'da, Komünist Parti bürosuna gittim ve onlara, elimden geldiği kadar hizmet etmeye hazır olduğumu söyledim. Parti liderleri arasında, Avusturyalı filozof Rudolf Eisler'in üç çocuğu da vardı: Öerhardt, Hans ve Fritti (Elfri-de'nin kısaltılmışı) Eisler. Aslında evlilik soyadı Friedlander'dı ama, sanırım o sıralar eşinden boşanmış olmalıydı. Gerhardt daha sonra Amerikan komünistlerinin en önemli lideri oldu ve İkinci Dünya Sa-

vaşı'ndan hemen sonra Amerika Birleşik Devletleri'nden sınırdışı edildi. Küçük kardeşi Hans, Doğu Almanya'nın en önde gelen müzisyenlerinden biri oldu. Ve Fritti Friedlander, Ruth Fischer adıyla, Alman komünizminin liderlerinden biri olmayı başardı.

Otobiyografinizin, "komünist dostlarımızdan" genel olarak söz ettiğiniz bölümünde bu isimlere rastladığımı anımsamıyorum. Onların isimlerini şimdi neden açıklıyorsunuz?

Onlarla tanışmam gerçekten çok ilginçti. Bana karşı çok iyidiler, beni biraz şımarttılar ve başlangıçta onlara güveniyordum. Ama kısa sürede, Moskova'dan gelecek bir telgrafın, 180 derece dönmelerine ve büyük bir rahatlıkla, bir gün önce söylediklerinin tam aksini söylemelerine yettiğini anladım. Üstelik insanlara karşı davranışları da bir günden diğerine tamamen değişiyordu. Diğer bir ifadeyle, bir tek prensipleri vardı ve bu da, ne olursa olsun, en ufak bir tereddüt göstermeksizin Moskova'yı desteklemekte işte bunu anladığım anda da komünizme yönelik tutumum tam bir krize sürüklendi.

Yanlış anlamadıysam Eisler kardeşler, entelektüel değerleri olan insanlardı. Bu nedenle de, davranışlarının tümünde bu kadar ani değişiklikler olmasını, karakterlerindeki bir bozukluk olarak değil, komünist ideolojinin derinliklerinden gelen bir tavır olarak gördünüz. "Açık Toplum"da tamamladığımız arayışımız bu nedenle mi başlamıştı? Belki de Marksizm'e yönelik ana eleştirinizi bu noktada açıklasanız iyi olur.

Evet, haklısınız. Marx, sosyalizm veya komünizmin -ikisi arasında şu anda bir ayırım yapmayacağım- bir proleterya diktatörlüğü şeklinde doğacağını öngörmüştü. Bu, tarih ve ekonomi konusunda ayrıntılı bir çalışma yapılması sonucu kesin olarak kabul edilmesi gereken tarihî bir zorunluluktur.

Kanıtlanabilirdi. Komünizm, mutlaka gerçekleşmesi gereken bir şeydi. Kapitalizm, çok kötü bir toplum tarzıydı: Mutlaka sona ermeli, komünistler tarafından mutlaka aşağı edilmeliydi. Bunun olması kaçınılmazdı, işte o zaman şahane bir toplum ortaya çıkacaktı; bütün insanların birbirlerini sevdiği ve dünyanın her tarafına barışın hâkim olacağı yeni bir toplum. En önemli şey buydu. Ve işte bu yüzden bu doktrini bir kapan olarak görüyorum, bu bir fare kapanı ve ben de fareydim.

Otobiyografinizde, "Marksist öğretimin özünü giderek nasıl kavradığınızı" anlatıyorsunuz. Diyorsunuz ki, "bu öğretimin kapsamında tarihî bir kehanet var ve bu kehanet, şu ahlakî kuralla kesin olarak uyum içinde: Kaçınılmazın gerçekleşmesine yardım et!" Şu "kapan" düşüncesi hakkında birkaç şey daha söyleyebilir misiniz?

Daha iyi bir dünyanın geleceğini vadeden komünist doktrinin en büyük iddialarından biri, tarihin yasaları konusundaki bilgi birikimine dayandığıdır. Yani, nasıl olsa bir gün yaşanacak olan olayların yaşanmasını sağlayacak veya bu olayların yaşanmasına yardımcı olacak bir partiyi desteklemek, herkesin, ama özellikle benim gibi savaştan ve şiddetten nefret edenlerin görevi sayılmıyordu. Bu gerçeği bile bile direnirseniz, suçlu sayılmaz gerekirdi.

Çünkü, nasıl olsa gerçekleşecek bir şey karşı direniyordunuz ve bu direnişiniz nedeniyle, komünizmin kaçınılmaz bir şekilde hâkim olacağı güne kadar gerçekleşecek olan bütün şiddet olaylarından ve ölümlerden ya doğrudan doğruya sorumlu olacak ya da başkalarına ait olan bu sorumluluğu paylaşacaksınız. Komünizm mutlaka gelmeliydi, mutlaka kabul edilmeliydi. Üstelik direnişin asgarî düzeyde olmasını ve olabildiğince az sayıda

insanın kurban edilmesini ummak zorundaydık.

Yani sosyalizmin kaçınılmazlığını anlayan herkesin, bunun bir an önce gerçekleşmesini sağlamak için herşeyi yapması gerektiği gibi bir görevi olduğu bilimsel olarak da kanıtlanabilirdi. Komünizmin liderleri o garip şeyleri bu yüzden yapmışlar kendi kendileriyle çelişkiye düşmüşlerdi. Bütün bunlar mazur görülebilirdi, çünkü komünist gücün oluşumuna yardım etmeye çalışıyorlardı; zaten tarihin en can alıcı sorusu, her eylemin asıl nedeni, her tercihin mazur gösterilme gerekçesi de buydu. Bütün insanların, hatta liderlerin bile hata yapmaları kaçınılmazdı - ama bu o kadar da büyüülecek bir mesele değildi. Asıl önemli olan nokta, komünistlerin, eninde sonunda mutlaka gerçekleşecek olan bir şey için savaştıkları gerçeğiydi. Bir kapandan söz ederken bunu demek istemiştım ve ben de bir süre için o kapana sıkışmıştım.

Birkaç ay süreyle. Ama sonra fikrinizi değiştirdiniz. Başka neler oldu? Yani, dostlarınızda gördüğümüz ani değişikliklerin ötesinde?

Sorgulanması gerektiğini düşündüğüm çeşitli şeyler olmaya başladı. Birkaç komünist Viyana'daki emniyet müdürlüğünde tutuluyordu. Parti bu kişilerin serbest bırakılmasını sağlamak için bir gösteri düzenlemeye karar verdi ve bu gösteriye daha çok gençler katıldı. Polis ateş açtı ve altı genç gösterici öldü. Hepsini gördüm, oradaydım. Ve o zaman düşünmeye başladım. Parti liderleri olaylar ne kadar korkunç olursa, işlerin o kadar iyiye gittiğini savunur bir hâl almışlardı; bütün bu olaylar devrimin, büyük devrimin gerçekleşmesi için gereken öfkenin harekete geçmesini sağlayacaktı. Yani olanlardan pişmanlık duymadılar, ama ben orada ölen gençlerin sorumluluğunu omuzlarımda taşımaya başlamıştım bile.

Bu nokta, ne otobiyografinizde ne de yaşamınızın o döneminden söz ettiğiniz konuşmalarımızda o kadar açık değil. Birkaç genç komünistin Viyana'da polis tarafından öldürülmesi üzerine komünistlerden uzaklaşmaya karar verdiniz. Oysa o olaydı komünistler ateş açan taraf değil, kurbandı. Ama o olayın ardından komünizmden vazgeçmeye karar verdiniz. Bu biraz garip değil mi?

Bir tür sorumluluk duyuyordum, insanın kendini feda etmesinin, kendini tehlikeye atmasının normal olduğunu düşünüyordum; ama biz başkalarını, kendilerini tehlikeye atmaları için cesaretlendiriyorduk; bunu yapmaya hakkımız yoktu. Parti liderlerinin başkalarına, kendilerini feda etmelerini ya da hayatlarını tehlikeye atmalarını söylemeye hakları yoktu. O genç göstericilerin hepsi işçiydi, oysa bizler, Marksizmi yargılayabileceğimize ve, deyim yerindeyse, altına imza atabileceğimize inanan entellektüellerdik. O sıralar ben üniversiteye gidiyordum. Hepimiz öğrenciydik, kalın kitaplar okuyabiliyor ve insanlara şunları söylemeye hakkımız olduğunu düşünüyorduk: Bu işler böyle olur; komünizm mutlaka gelmeli ve biz bunu savaşa savaşa gerçekleştirmekle yükümlüyük. Bunun üzerine, olanlardan bizim sorumlu olduğumuzu anladım ve kendi kendime, işlerin gerçekten bizim söylediğimiz gibi gidip gitmediğini sor-maya başladım. Komünizmin mutlaka gelmesi gerektiği yolundaki Marksist kanıtların gerçekten geçerli olduğundan emin miydim? Bu-nu garanti edebilecek durumda mıydım? Marx'ı okuyamayacak durumda olan insanların karşısına geçip onlara şunu söyleyebilir miydim: Ben Marx'ı ayrıntılı olarak sınadım ve kontrol ettim. Sizi temin ederim ki söylediği herşey doğrudur, sunduğu kanıtlar geçerlidir, komünizm er ya da geç mutlaka gelmelidir ve sonunda zafer bizim olacaktır, öyleyse bütün bu sonuçlara katlanmak zorundayız?

Peki o zaman ne yaptınız?

Marx'ı tam anlamıyla, yani daha önce yapmadığım kadar derinlemesine incelemeye karar verdim. Onu kullanmıştım, onu kullanmak zorunda kalmıştım, ama sahip olduğum bilgiler son derece yüzeyseldi. Bunun üzerine, Marx'ın ileri sürdüğü teorinin gerçekten kanıtlanıp kanıtlanamayacağını araştırmam gerektiğini düşündüm.

Marksizm'in özüme yönelik eleştirileriniz üzerinde çalışmaya o zaman başladınız. Bunu nasıl yaptınız peki?

Kapital üzerinde çalışmaya başladım ve içindeki temel noktaların şunlar olduğunu fark ettim. Bir: Kapitalizmde reform yapılamaz, o sadece yok edilebilir; eğer daha iyi bir toplumda yaşamak istiyorsak kapitalizmi yok etmeliyiz. İki: Sefillik giderek artıyor, işçilerin durumu zaman içinde çok çok daha kötü olacak ve bu nedenle kapitalizmin bir an önce yok edilmesi gerekiyor. Çok ilginç ve önemli olan üçüncü nokta ise, bütün bu kötülüklerden ötürü kapitalistlerin bireysel olarak suçlanamayacakları; onlar da sistemin kurbanlarıydı. Bunu belirtmekte yarar var, çünkü o zamanlar komünistlerin bunu hiç dile getirmediğini biliyordum. Tam aksine, bireysel olarak tüm kapitalistleri suçluyor ve herkesin onlardan nefret etmesi için çaba gösteriyorlardı. Oysa Marx kapitalizmin bir tür makine olduğunu ve bu makinenin içine kapatılmış olan kapitalistlerin de, tıpkı işçiler gibi, ellerinden bir şey gelmediğini, sadece makine tarafından yapmalarına izin verilen şeyleri yaptıklarını söylüyordu. Marx bununla da yetinmiyor ve kapitalistlerin, diğer insanları bile bile sömüren kötü niyetli insanlar oldukları şeklindeki bakış açısını, "bayağı Marksizm" olarak nitelendiriyordu. Tabii Parti de bunu desteklemek zorunda olduğunu düşünüyordu, çünkü Parti'nin, devrim amacına ulaşılması yojunda

kendilerine yardımcı olacak herşeyi yapmaya hakkı vardı, işte bu da bir kapandı. Parti'nin öyle bir işlevi vardı ki, komünizmin gelişini hızlandırmak uğruna, o, olabildiğince fazla nefret uyandırma hakkına sahipti. O dönemde Marx üzerine yaptığım inceleme sonucunda erişebildiğim temel analiz buydu.

Ama Marksizm'e yönelik eleştirinizin temel unsurlarının hepsi burada değil. Diğerleri daha sonra ortaya çıktılar.

Aslında tartışma konusu olacak çok önemli bir konu daha var ve ben bunu ancak *Açık Toplum*'un yayınlanmasından sonra farkettim. Marx'ın tanımladığı kapitalizm, aslında hiçbir zaman varolmamıştır. Bu sadece bir buluş, şeytanın hayal ettiği bir düştür. Tabii ki her zaman zenginler ve yoksullar olmuş ve yoksullar her zaman acı çekmişlerdir. Üstelik tarih boyunca her zaman, yoksullara ve haksızlığa uğrayanlara yardım etmeye yönelik ahlâkî bir istem olmuştur. Ben bugün bile haksızlığa uğrayanlara yardım edilmesinden yanayım. Ama bugün haksızlığa uğrayan kesimin işçiler olduğunu hiç sanmıyorum. Bana göre haksızlığa uğrayanların kimler olduğunu daha sonra göreceğiz. Doğal olarak bugün de yoksul insanlar var, ama açlık sorunu ve işçilerin çalışma koşulları artık Marx'ın yaşadığı dönemdekine hiç benzemiyor. Toplumun o zamanlar birçok açıdan çok kötü durumda olduğunu inkâr etmiyorum ama bu, Marx'ın kapitalizm olarak tanımladığı şey değildi; durumu düzeltmek için reform yapılabilirdi, oysa Marx'ın ileri sürdüğü temel teze göre, kapitalizm sadece yok edilebilirdi. Daha sonra kendisi de, belki İngiltere'de -ve sadece İngiltere'de- sosyal devrimin, hiçbir şiddet olayı yaşanmaksızın gelebileceğini kabul etti; toplumun iyileştirilebileceğinden hiç söz etmiyordu ama söylediklerinden pekâlâ bu anlam da çıkarılabildi.

Gerçek şu ki, Marx'ın yaşamı boyunca hem İngiltere'de, hem de özellikle Bismarck yönetimindeki Almanya'da müthiş reformlar, büyük ve çok önemli reformlar gerçekleşmiştir. Yani kapitalizm hakkında söyledikleri, henüz kendisinin de hayatta olduğu dönemde çürütülmüştür. Bu durumda kapitalizm dediği şey, yani işçilerin ve kapitalistlerin, herşeyin giderek daha da kötüleşmesine neden olacak bir makinenin içine kapatılmış oldukları toplum düzeni, hiçbir zaman var olmamıştır. Ein Kapitalist schlagt vielen lot -bir kapitalist, birçok diğerini kılıçtan geçirir- tümcesi Marx'ın, giderek çok daha az sayıda kapitalist kalacağı yolundaki görüşlerini ifade etmek için kullandığı birçok formülden biriydi. Bu gerçekleştiği zaman, kalan sağların hepsi ya kurban ya da işçi olacaktı. Ama bu tür bir toplum asla var olmadı ve eğer içinde yaşadığımız topluma, Marksist anlayış çerçevesinde kapitalist toplum dersek büyük bir hata yapmış oluruz, çünkü Markist öğretilerdeki kapitalizm tanımı ne geçmişte ne de bugün, bizim toplumumuz için geçerli değildir. Bu, Marksizm'e yönelik en temel eleştirimdir ama bir tane daha var.

Marx'a göre, kapitalistler, devletin gizli diktatörleriydi ve kapitalizmin geçerli olduğu bir toplum, aslında diktatörlüktü. Yani kısaca, kapitalistler diktatördü. Bu kesinlikle bir ütopya. Kapitalistlerin politik açıdan tüm kararları verme gücünü ellerinde buldukları bir toplum bugüne kadar hiç görülmemiştir. Olaylar aslında her zaman için çok daha karmaşık olmuştur. Marx'ın sosyolojiye ve tarihe yaptığı en büyük düşünsel katkı, bir toplumun yaşamında ekonomik koşulların çok büyük bir önem taşıdığı görüşünü dile getirmesi olarak kabul edilir, ki bu da, örneğin tarihsicilerin daha önce inandıkları görüşle taban tabana zıttır. Marx'tan önce ciddi bir ekonomi tarihi olmadığını kabul etmek zorundayım. Ama bir keşifte bulunan herkes

gibi, o da bu keşfini iyice abarttı ve herşeyi ekonomiye dayandırarak açıkladı. Ekonominin en önemli şey olduğuna inanıyordu, oysa bu büyük bir hataydı. Toplum son derece karmaşık bir gerçektir: Her toplumda birçok başka şey, örneğin din, milliyet, dostluk ve ortak okullar vardır örneğin Viyana'da sosyal demokrat liderlerin hemen hemen hepsi, aynı okulun aynı sınıfında okumuşlar ve ondan sonra da daima dost kalmışlardır. İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nin politika üzerindeki etkisi çok büyüktür: Neredeyse bütün partilerdeki politikacıların tümü, üniversite yıllarında birbirleriyle arkadaş olan kişilerdir. Bütün bu unsurlar belli bir rol oynarlar; ancak, kapitalistlerin diktatörlüğü şeklindeki basit görüş, gerçek yaşamda hiçbir zaman için geçerli olmamıştır.

Bir Kere Daha Tarihsiciliğe Karşı

Gelecek Açıktır

Tarihin çeşitli şekillerde yorumlanmasını her zaman çok önemli buldunuz, özellikle de tarihsiciliğe karşı yürüttüğümüz saldırılar her zaman katı ve acımasız oldu. Bu yüzden belli zamanlarda ve belli kültürel alanlarda -örneğin savaş sonrasındaki ve daha sonra da, 1960'lar ve 1970'lerdeki İtalya- çalışmalarınız genel olarak çok büyük bir kabul görmedi. Doğrusunu söylemem gerekirse, gençlik yıllarımda okuduğum görüşlerinizin birçoğu bana çekici geldiği hâlde, tarihsiciliğe karşı oluşunuzu ben bile çok itici bulmuştum. Totaliter sistemlere yönelttiğiniz eleştiriler son derece ikna ediciydi, ama tarihsiciliğe ve özellikle de Marksizm'e yöneltmiş olduğunuz korkunç suçlamaları kabul etmeyi hep reddettim. Açıkçası hem tarihsici hem de demokrat olmak bana mümkünmüş gibi geliyordu.

Tarihsicilik bütünüyle yanlıştır. Tarihsici tarihi, kaynağından çıkararak yoluna devam

eden bir nehir gibi götürür ve bulunduğu noktadan sonra gideceği yeri görebileceğine inanır. Gelecekte neler olacağını tahmin edebil-diği için de çok zeki olduğunu zanneder. Ama bu ahlâkî açıdan tümüyle yanlış bir tutumdur. Tarih üzerinde istediğiniz kadar çalışabilirsiniz, ama nehir ya da adına her ne dersiniz deyin bu, her zaman için yalnızca bir mecaz olacaktır. İçinde gerçek olan hiçbir şey yoktur. Geçmişte olup bitenler üzerinde çalışın ama artık onlar geçmişte kaldı, yaşandı ve bitti. Bundan sonra olacakları önceden tahmin edip, bazı şeyleri değiştirmek ya da gelecekte yaşanacak olaylardan etkilenmemenizi sağlamak için hiçbir şey yapamazsınız. Yapabileceğimiz tek şey, içinde yaşadığımız zamanda birşeyler yapmak ve herşeyin daha iyi olmasını sağlamaya çalışmaktır.

Size katılıyorum. "Ben zaten böyle sonuçlanacağını başından beri biliyordum," diyen birinden ben de hoşlanmam. Ama otobiyografinizi okuduğum zaman, ayrıca bu söyleşinin başlangıcında, henüz 17 yaşındayken Eisler kardeşlerle tanıştığımızı söyleyince, çok uzun zaman önce yaptığımız eleştirileri doğrulayan bir sürü şey görmenizin, sizde ne gibi etkiler yarattığını merak ettim. Ne de olsa Marksizm'e yönelttiğiniz eleştirileri formüle ettiğiniz ilk günlerde daha çocuk sayılırdınız. Onlarca yıl boyunca, başkaları da sizin görüşlerinizi paylaşmaya başladıkları önce de sonra da, "haklıyım" diye düşünmüş olmalıyız. Son birkaç ay süresince içinizden hiç, "nehrin bu tarafa akacağını ben zaten biliyordum" demek geçmedi mi?

Olayların böyle gelişmesine sevindim tabii ama bugün kendimi, başından beri yanlışlığın nerede olduğunu bildiğim için mutlu hissetmiyorum. Olanların hepsi geçmişte kaldı. Şu andan itibaren hepimizin görevi, herşeyin çok daha iyi olabilmesi için yapabileceğimiz en iyi şeyin ne olduğunu düşünmek. Geçmişten tabii ki ders alabiliriz, ama

geçmişe bakarak gelecekte neler olacağını tahmin edemeyiz.

Aslında bunun sanattaki korkunç gerilemeyle de ilgisi var. Geçmişteki sanat eserlerini -örneğin Michelangelo'nunkileri- gören herkes, sanatta bir gerileme olduğunu kabul etmek zorundadır. Şurası bir gerçek ki, Michelangelo eskiden de en büyük sanatçıydı, bundan sonra da öyle olacak ve günümüzde artık onun yaptıklarının yapılmasını bekleyemeyiz. İyi ama sanatta görülen bu gerilemenin sebebi ne? Çünkü bütün sanatçılar, tarihsicilerin geleceğe yönelik kehanetlerini duyuyor ve güzel sanat eserleri yaratmak yerine tüm dikkatlerini, geleceğin liderleri olmaya yöneltiyorlar. Hepsi artık eserlerinin niteliğiyle değil, kendileriyle ilgileniyor ve kendi zamanlarının ötesinde olmaya çabalayan kötü kahinleri, kötü filozofları dinliyorlar. Yani herkes yaşadığı zamanın ilerisinde olmaya çalışıyor, ama gerçek şu ki, hiç kimse gelecekte neler olabileceğini öngörecektir durumda değil. Marx'a bakın. O bütün makinelerin, her zaman buhar gücüyle çalışacağını ve zaman içinde boyutlarının daha da büyüyeceğini söylemişti. Benim kullandığım elektrikli traş makinesi gibi birşeyi hayal etmesi bile olası değildi. Oysa bırakın zamanla boyutlarının büyümesini, bütün makineler giderek daha da küçüldüler -hem de bireysel kullanımımız için. Bunun yanı sıra Marx tarihe, sadece üretim açısından bakıyordu. Ama bugüne kadar tarih hep maddî şeylerle bağlantılı oldu ve bu da beraberinde, her gün daha da iyiye giden tüketim malzemeleri gerçeğini getirdi, örneğin, ilk demiryolları üretimi daha da arttırmak veya bir yerden bir yere birşeyler nakletmek için döşenmemişti. Tek amaç, insan nakliyesiydi. Eskiden yolcu, posta vesaire taşıyan arabaları (coach) vardı ama birdenbire ortaya, buharlı bir motor tarafından çekilen, arka arkaya dizilmiş ve birbirine bağlanmış on

tane vagon çıktı. Hatta öyle ki, bu ülkede onlara hâlâ “coach” denir. Böylece seyahat, eskiye oranla çok daha ucuz hâle geldi. Bu, akrabalarını görmek, başka kentleri ziyaret etmek ya da belki müzelere gitmek isteyen insanlar için bireysel bir hizmet oldu. Bunun ne demek olduğunu anlıyor musunuz? Bireysel hizmet -bu, şimdiye kadar gerçekleşen en büyük devrimdir. Ama Marx bunu bir devrim olarak görmüyordu.

Daha sonra Henry Ford devrimi gerçekleşti ve böylece otomobiller sadece milyonların kullanabildiği araçlar olmaktan çıkıp, işçilerin de kullanımına sunuldu. Bunlar büyük devrimlerdir ama bunların olabileceğini hiç kimse önceden tahmin edemezdi. Hele Marx tarafından kesinlikle tahmin edilmediklerini hepimiz biliyoruz. Bireysel hizmet açısından bundan sonraki ilk büyük buluşun ne olacağını, bugünden kimse tahmin edemez. Ama bu buluşlardan biri, aslında büyük bir nimet olabilecekken, büyük bir dehşet unsuru oldu ki, bu da televizyondur. Bu arada evimde televizyon olmadığını da belirtmemde yarar var.

Yani teknolojik devrimlere bu açıdan baktığımız zaman, nebrin hangi yöne doğru akacağını, tarihsicilerin bilmesine olanak bulunmadığı sonucunu mu çıkarıyorsunuz?

Bu son derece aptalca bir şey. Geleceği görmeye çalışıyorlar, oysa tarih boyunca hiçbir devrimin gerçekleşeceği önceden bilinmemiştir - örneğin elektronik devrimi.

Ama tarihin anlamı ya da yönü sorununu, veya bazı çevrelerdeki tanımıyla, tarihin felsefesi sorununu ortaya atma son derece insanî bir şey. Eğer evrenin boyutları hakkında bilimsel temelli bazı sorular sorabiliyorsak, neden tarihin anlamı hakkında da birşeyler soramayalım? Örneğin, neden tarihin anlaşılabilir bir yönde gidip gitmediğini sorgulamayalım?

Bence bu entellektüel bir yanılgı. Tarihe herhangi bir anlam vermemize gerek yok. Tarihe hayran olabiliriz, çünkü tarihte hayran olunacak çok şey, birçok harika insan var. Ayrıca tarihten, nelerden korkulması gerektiğini de öğrenebiliriz ve bence korkulması gereken şeylerden biri de, sizin “tarihin anlamı” dediğiniz şey. Çünkü bu insanı her zaman yanlış yönlendirir, hatta sadece yanlış yönlendirir.

Son yıllarda Rusya’da, “giriş noktası” dedikleri şey hakkında bir tartışma vardı. Buna “hatanın” ya da negatif işlemin başladığı nokta da diyebiliriz. Fakat, gerçekler görülmeye başlandıkça bu tartışma da yokolup gitti, ama tartışmanın asıl amacı, “giriş noktasını” kullanarak, “çıkış noktasını”, yani hatadan dönüş noktasını bulmaktı. Bu konuda neler düşündüğünüzü ve “giriş noktasını” neden herkesten çok daha geriye götürdüğünüzü bilmek isterdim.

Ben Marksizm’in, ortaya atıldığı günden itibaren büyük bir hata olduğunu hep söyledim, çünkü Marksist görüşün insanlığa yardım ediş yöntemi, dost bulmaktan değil, düşman bulmaktan geçiyordu. Örneğin siz ve ben insanlığın temel sorunlarına çözümler bulmak amacıyla işbirliği yapmayı düşünemiyoruz. Öte yandan, Marx, sadece katledebileceği düşmanlar bulmaya çalışıyordu ve aradığı düşmanın kapitalizm olduğu görüşünü ortaya attı, bir düşman icat etti. Dikkatlice bakarsanız, Marx’tan Khrushchev’e kadar bunun ne denli büyük bir hata olduğunu anlarsınız. “Giriş noktası” filan yoktu: Bu, en başından beri büyük bir hataydı; sorumluluk yerine nefret! Büyük hırsları olan ama bu hırslarını gerçekleştiremedikleri için dünyadan nefret edenler her zaman en büyük hataları yaparlar. Yani bazı şeylerin daha farklı yapılmış olmaları hâlinde, herşeyin yolunda gidebileceğini düşünmek doğru değildir.

Marx'ın başından beri hatalı olduğunu düşündüğümüzden kuşku yok. Emin olamadığım şey, bu hatanın daha da gerilere, Platon ve Aris-toteles'e kadar gittiği yolundaki görüşünüzdü.

Evet bu hata Marx'dan çok daha öncesine kadar uzanıyor. Tarihsicilik hakkındaki düşüncelerimi zaten söylemişim. Tarihe ereksel (teleolojik) bakış açısının, totalitarizmin ve kadere inanış mitinin köklerine kadar gidebiliriz. Ama sonuçta sadece, *Açık Toplum*'da yazmış olduğum şeyleri tekrar gözden geçirmiş oluruz.

İsterseniz günümüzün meselesine dönelim - demokrasi konusuna. Komünizmin çöküşünden sonra, giderek aynı noktada birleşmeye başladık. Ancak her ne kadar özgürlüğün belli temel prensipleri üzerinde anlaşabilesek bile, demokrasi halâ sorunlar, zıtlıklar ve zorluklarla dolu bir alan. Hatta siz bile sık sık demokrasinin paradokslarından söz ediyorsunuz. Bunlar nelerdir?

Bu çok önemli bir konu. Eğer "demokrasi" sözcüğünü, Yunanca aslının anlamı olan "halkın kendi kendini yönetmesi" olarak alırsak, sorunun özünden uzaklaşmış oluru Demokrasinin en önemli özelliği, diktatörlükten kaçınmaktır. Ya da diğer bir ifadeyle, özgür olmayıştan, hukukun üstünlüğüne dayanmayan bir yönetim tarzından kaçınmak. Asıl sorun bu. Aslında eski çağlarda bile Yunanlılar, demokrasinin halk yönetimi anlamına değil, tiranlık tehlikesinden kaçınmak anlamına geldiğini biliyorlardı. Zaten bu nedenle, yaklaşık seksen yıl boyunca, bir sürgün uygulaması getirdiler. Popüler bir tiran veya diktatörün, halk arasında çok popüler olmasından ve çoğunluk tarafından iktidara getirilmesinde korkuyorlardı -ki bundan bizim korkmamız gerekir. Sürgün uygulamasının işlevi, halk arasında çok popüler olmaya bugün de başlayan birinin, derhal ülke sınırları dışına çıkarılacağını garanti etmektir.

Bu kişilere suçlu gözüyle bakılmıyordu: Hiçbiri kötü bir şey yaptıkları içi mahkum olmamışlardı. Bu, sadece, çok popüler birinin ülkede bulunmasına karşı alınan bir önlemdi. Eğer Perikles'in, *Thucydides*'deki meşhur mezarlık konuşmasını okuduysanız tehlikede olan konunun bu olduğunu görürsünüz.

Churchill'in bir zamanlar dediği gibi demokrasi, hepsi hâlâ daha da kötü olan tüm diğer yönetim şekilleri hariç tutulacak olursa, en kötü yönetim tarzıdır. Demokrasinin özellikle iyi olan hiçbir tarafı yoktur; eğer iyi bir yanı varsa bile, bu mutlaka demokrasi dışında bir yerden gelmiştir. Demokrasi, zalimce bir yönetimden kaçınmak için bir araçtır, hepsi bu. Demokraside, yasalar karşısında herkesin eşit olduğu, suçu kanıtlanana kadar bir kimsenin suçlu sayılmayacağı ve daha bir sürü ilke bulunduğu doğrudur. Bütün bu prensipler; hukukun üstünlüğü kavramının birer parçasıdır, öyleyse demokrasinin, hukukun üstünlüğü ilkesini korumanın bir yolu olduğu söylenebilir. Ama çoğunluğun her zaman ha! olduğu görüşü asla bir demokrasi prensibi değildir; çoğunluk da büyük hatalar yapabilir hatta çoğunluk, oylarıyla bir zalimi iktidara getirebilir de. Dünyada bunun birçok örm görülmüştür. Örneğin karar noktasına geldiği zaman Avusturya'da (Hitler'in iktid; çoğunluk tarafından getirilmediği Almanya'nın aksine), halkın yüzde 90'ından fazlası ona vermişti.

Öyleyse demokrasinin zalimlik ve diktatörlükten kaçınmayı sağlayarak, politik görüş ayrılıklarını düzenleyen bir yönetim şekli olduğunu söyleyebiliriz demektir. A yirminci yüzyılın politik görüş ayrılıklarına baktığımızda, kendimizi daima bir Sol ve Sağ'la karşı karşıya bulmadık mı? Bu, günümüzdeki politik görüş ayrılıklarının kalıcı özelliği değil mi?

Bunu yanıtlamıştım.

İdeolojik görüş ayrılıklarının ötesine geçme zamanının geldiğini söyleyerek yanıtladınız. Ama komünizmle komünizm karşıtlığı arasındaki ideolojik yüzleşmenin sona erdiğini ya da neredeyse sona ermek üzere olduğunu düşünüyorsanız, bu durumda Sağ'ın ve Sol'un rollerinin neler olduğu hakkındaki düşüncelerinizi söylemediniz.

Aslında bu sorunuzun yanıtı da, şimdiye kadar söylediklerimin içinde yatıyor. Sol'un özgün işlevi, baskı altında olan, haksızlığa uğrayan insanların yanında olmaktı ve bu da çok iyi bir şeydi. Ama giderek bu işlevden sapmalar oldu. İdeolojik nedenlerden ötürü Sol, sözümlerine çalışan sınıf, yani işçiler için var olduğunu savunmaya devam etti, oysa artık haksızlığa uğrayanlar işçiler değildi.

Sonuç olarak, Sol'un önümüzdeki dönemde üstleneceği rol sizce ne olmalı?

Etrafınıza bakıp, kimlerin ezildiğini, kimlerin haksızlığa uğradığını anlamak zorun-dasınız. Ben, ısrarla, günümüzde en çok çocukların haksızlığa uğradıklarını söylüyorum. Kısaca belirtmek gerekirse yetişkinler artık çocukların gözleri önünde suç işliyorlar. Bu durumu elbirliğiyle bizler yarattık. Ama çocukların gözleri önünde yapılan her kötülük ve işlenen her suç, maalesef onlara da örnek oluyor. Bütün hayvanların örnekleme yoluyla, çevrelerinde olup bitenleri görüp, aynen uygulayarak öğrendiklerini unutmuş görünüyoruz. Bence hâlâ zaman varken birşeyler yapmaya çalışmalıyız.

Çeviren: Sinan Gürtunca

JOHN LOCKE

Hardy Bouillon

Locke'dan önceki tabii bilimler teorisi, bireye iyinin hâkim olduğu ve büyük bedelleri olan bir toplum sunmuştur: Bireysel özgürlüğün ile bedel öde ve daha güvenli bir barışı tat! Fakat Locke tabii bilimlere ait prensiplerin, Grotius, Pufendorf ve Hobbes'un bu prensiplerden elde ettiklerinden daha fazla şeyler sunduğunu ispatlamıştır. Barışçı bir toplum, Allah'a karşı olan görevinin, yani hayatı koruma ve üçüncü şahsa karşı yapması gereken görevlerinin ve sorumluluğunun olduğunu bilmek mecburiyetindedir. O, siyasal bir toplumun gayesini bireyden yola çıkarak anlamalıdır. Bireyin mal ve mülk hakkını tanımalı, âdil olabilmesi için, sivil toplumun gayesi olan mülkü korumasını sağlamak üzere devletin güçlerini, yani yasama ve yürütme gücünü ayırmalıdır.

LiBeRtE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...

JOHN LOCKE

Hardy Bouillon